

A SÁTORKŐPUSZTAI-, A BARADLA-, A BÉKE- ÉS A PÉNZPATAKI-BARLANG NÉVANYAGA

BALÁZS GÉZA–LIEBER TAMÁS–VARGA FERENC

Lektorálta: dr. Jakucs László ny. egyetemi tanár; dr. Kordos László c. egyetemi tanár

KÖSZÖNTŐ

A barlangok iránti vonzalmamat 11 éves koromban Jakucs László érdekesítő könyveinek olvasása idézte elő, csakúgy mint sok más későbbi barlangkutató társamét. Több mint húsz évig magam is minden szabadidőmet annak szenteltem, hogy minél több barlangot lássak, és érdeklődésemnek megfelelően a barlangtan tudományával, a szpeleológiával foglalkozzam. Olyan szerencsében részesülhettem, hogy aktív barlangkutató életemet a „Magyarország barlangjai” című könyv megírásával zárhattam le. Sárdagasztó koromban talán csak egyszer éltem át azt az érzést, hogy elsőként juthatok olyan föld alatti járatba, ahol ember még nem fordult meg előttem. Felfedezésemet nem jegyzik, mert csak néhány métert tudtam feltárni. Máshoz azonban alig hasonlítható az az érzés, amikor a természetet a maga vadságában, elemi erejében közvetlenül élheti át valaki. Ez csak annak jár ki, aki valóban felfedező, mert az utánuk jövők kitaposott utakon járnak.

Hosszú ideig segítettem, készítettem Magyarország barlangkataszterét, s órákig vitakoztunk a barlangok elnevezésein. Nem könnyű feladat a csurómvizes ruhában született neveket irodában értékelni, magyarázni, esetenként szalonképessé ferdíteni. Ezért is vettem élvezettel kezembe a most elkészült barlangi névtárat, s természetesen azt néztem meg először, hogy az általam ismert nevek benne vannak-e. Megnyugodtam. Az összeállítás igen körültekintően készült, s a jövőben nemcsak a nyelvészeknek jelenthet csemeget, hanem forrásértékű tudományos értéknek is számít.

Dr. Kordos László

ELŐSZÓ

Barlangnév-gyűjtésünk jellege

Ebben a kötetben négy jelentős magyarországi barlangnak a lehetőségekhez képest teljes helynévanyagát adjuk közre. A négy barlang Jakucs László professzor munkásságához szorosan kapcsolódik. Sorrendben: a Dorog melletti Sátorkőpusztai-gipszbarlang, a világhíres Baradla, az általa fölfedezett, második legnagyobb magyarországi cseppkőbarlang, a Béke-barlang, valamint a Bükkben föltárt Pénzpataki-barlang. Munkánkkal a magyar szpeleológia (barlangtan) és nyelvtudomány szakirodalmához, érintkezési területéhez kívánunk hozzájárulni.

A barlangrészeket a barlangászok, a kutatók és a látogatók elnevezik. Ezek a barlangrésznevek sajátos névkincset jelentenek: földrajzi ragadványnévnek tarthatjuk

őket. Eleinte alkalmi jellegűek, de az idő múlásával, a látogatók megjelenésével (esetünkben ilyen az évi több tízezer látogatót fogadó Baradla) a nevek rögzülnek, s körülöttek sajátos névfolklor, hiedelmek alakulnak ki.

A Baradla-barlangban elképzelhetetlen egy túravezetés a cseppkövek elnevezésének mellőzésével; sokszor ezek az ironikus, tréfás, találó, elgondolkodtató, sőt meghökentető elnevezések legalább akkora „esztétikai” élményt jelentenek, mint a barlanglátogatás. De mindenesetre segítenek befogadhatóvá, emlékezetessé tenni a látványt. A kisebb, nem látogatható barlangokban a barlangnevek a barlangászok tájékozódását szolgálják.

A barlangnevek természetesen a barlangok életéhez kapcsolódnak: öröklődhetnek, de meg is változhatnak.

Ennek nyomán követését tűzi ki célul munkánk, melyben először egy tanulmányt olvashatnak (Barlangnévtan – barlangi helynevek). Ezután következik a négy barlang helynévanyaga – a fenti sorrendben.

A barlangrészneveket elsősorban az írásos szakirodalomból gyűjtöttük. Az egyes névcikkek végén rövidítve közöljük az adott név pontos lelőhelyét, pl. 4/21. Ez azt jelenti, hogy a 4. számmal ellátott kötet 21. lapján található az adott név. Minden kötetben csak az első előfordulást jelezzük. A sorszámok által jelölt kötetek listáját a kötet végén adjuk meg (A forrásjelzések feloldásai). Vannak kevésbé leírt, jóformán csak a barlangászok száján, a „folklorban” élő elnevezések. Különösen ilyen a Sátorkőpusztai-gipszbarlang névanyaga. Itt adatközlőkhöz folyamodtunk. Monogramjukat minden névcikk után feltüntettük. A monogramok föloldását a Jelek fejezet tartalmazza.

A gyűjtött és rendszerezett anyagot lektorainknak is elküldtük. Az általuk javasolt helyesbítések, kiegészítések ugyancsak fontos adatok, ezért az így átdolgozott, illetve újonnan bekerült neveket, névcikkeket ugyancsak monogrammal láttuk el.

Az egyes barlangoknál a nevek ábécérendben vannak felsorolva. Ha egy objektumra (barlangrészre) több név is vonatkozik, akkor a régi elnevezéseknél utalás (l. = lásd) van a ma használt formára. A teljes szócikk mindig a mai alaknál található.

Egy teljes szócikk a következő adatokat tartalmazza: mai név (utána zárójelben, ha van: korábbi vagy más elnevezés, esetleg helyesírásbeli vagy más névváltozat), utána kettőspont (:), majd a barlangrész, a helyszín leírása, illetve a névadás körülményeinek meghatározása (ha van rá adat). Olykor idézőjelben – szó szerinti idézet esetén – az eredeti szöveg magyarázatát adjuk meg, de a leggyakrabban a magunk, illetve lektoraink megfogalmazása szerinti a szöveg. Ha van rá adatunk, zárójelben közöljük a feltalálás technikai helyét, pl. a Baradla esetében az aggteleki bejáratától mért távolságot méterben. Ha szükséges művelődéstörténeti magyarázatot (M.:) fűzünk a névhez. (Pl. mitológiai vonatkozások, bibliai, történelmi alakok esetében.) Végezetül az adat kódszáma következik. Szakirodalmi adat esetében a kötet- és az oldalszám (3/21), adatközlőtől származó információ esetében az illető monogramja: pl. L. T. A forrásmegjelölés után néhány esetben még van egy vesd össze (vö.) utalás, amely a névnek más névhez való kapcsolataira utal.

A névcikkek élén álló név mindig a mai helyesírást követi. Amennyiben korábbi vagy téves helyesírású adatok vannak, azokat zárójelben adjuk meg az azonosíthatóság miatt.

Gyűjteményünk a teljesség igényével készült; de minden bizonnyal vannak hiányosságai. Részben azért, mert nem minden nevet adatoltak, jegyeztek le, nem minden névre emlékeznek a barlangkutatók. Részben azért, mert „mozgalmas” névvilágról van szó, tehát évről évre keletkezhetnek újabb és újabb nevek.

Olvasóinkat arra kérjük, hogy az általuk ismert – s e gyűjteményből hiányzó – neveket küldjék el a szerzőknek.

Azt kívánjuk, hogy ez a gyűjtemény legyen kis kalauza a barlangok, illetve a barlangok művelődéstörténete iránt érdeklődőnek; a Baradla turistáinak, valamint a szakembereknek. Nem csak a barlangtúra során, hanem hazatérve, az emlékek felidézését is szolgálja.

Köszönetet mondunk minden adatközlőnknek, a neves és névtelen barlangkutatóknak, akik adták ezeket a neveket; lektorainknak, akik értékes megjegyzésekkel kiegészítették munkánkat; valamint ezzel a kötettel köszöntjük a magyar barlangkutatás kiemelkedő személyiségét, a 70. születésnapját nemrég betöltő Jakucs László professzort!

BARLANGNÉVTAN – BARLANGI HELYNEVEK

BEVEZETÉS

A *barlangnévtan* különböző területeket ölel föl: (1.) a barlangnevezéktan (vagyis a barlangkutatás terminus technikusainak, „mesterszavainak” vizsgálatát); (2.) az egyes barlangok, a történelmi barlangnevek (etimológiai) bűvárlását és (3.) barlangrészek spontán és hivatalos elnevezéseinek kutatását. Az első csoport szaknyelvi-terminológiai, a második tipikus névtani, nyelvtörténeti feladat. Érthető, ha a barlangkutatók inkább az első csoportba tartozó kérdéseket vetették föl; a második csoportba tartozó neveknek jó-részt ők az alkotói illetve fő használói, tudományos dokumentálásuk, kutatásuk azonban a nyelvészet szakterülete. A harmadik terület sajátos névtani kutatást igényel. Ez hagyományosan a nyelvészet feladata, de a névélettan vizsgálatában a néprajz, a folklorisztika, illetve tudományszakok szövetségét mutató antropológiai nyelvészet vagy etnolingvisztika is a segítségünkre lehet (vö. *Balázs*, 1994a).

1. A barlangnevezéktan

A barlangkutatás és a nyelvtudomány kapcsolatáról Dénes György készített áttekintést (Dénes 1980: 56–59). Ebből megtudhatjuk, hogy a barlangok tudományos kutatásának század eleji föllendülése nyomán a Magyarhoni Földtani Társulat Barlangkutató Bizottságában fölvetődött az igény az egységes terminológia kidolgozására. Ebben nagy szerepe volt Kadić Ottokárnak (*Kadić* 1913) és Strömpl Gábornak. Strömpl publikációjában figyelme már nem csak az egyes üregtípusok, hanem a szpeleológia egész akkor művelt területének terminológiájára kiterjedt (1914). A magyar karszt- és barlangkutatás szakkifejezéseinek összefoglalásához a Nemzetközi Szpeleológiai Unió adott ösztönzést tíznyelvű szakszótárával (Dénes 1971, 1973).

Néhány érdekes példa barlangnevezéktani terminusokra Jakucs László egyik könyvéből: *fejnyelő*, *rányelő* (8/67), *álfenék szint* (8/74), *retkecseppkő-képződés* (8/75), *borsókő képződés* (8/76), *tüskés cseppkő* (8/76) stb.

2. A barlangnevek élete, barlangnév-történet

A régi, de különösen az újonnan felfedezett, feltárt barlangok és barlangrészek elnevezése, névhasználata – egy szóval: névvilága – tipikusan névtani megfigyelést, kutatást igényel.

A figyelem különösen a barlangnévre terjedt ki. Az „utolsó polihisztor”, Herman Ottó ebben is iránymutatott, amint azt Kadić Ottokárnak írott levele tanúsítja: „Én azt a felkapott barlangkeresztelést, úgy ahogyan sokan gyakorolják, tudományos szempontból helytelennek tartom. Az ilyen földirati objektumoknál, mint amilyenek a barlangok, a földolog, hogy ... népies neve állapíttassék meg; ha (ilyen) nincs, (csak) akkor adassék név; ... ne alkalmaztassék élők neve...” (Ha elhunyt személyről kívánnak elnevezni barlangot, akkor is) „csak elért igen nagy eredmények okolhatják meg neveknek tudomány-szakokba, különösen a földrajzba való bevezetését és csak akkor, ha népszáján élő elnevezés nincs, mert ha van, akkor ez a történeti szempontok alá tartozik és meghagyandó, hogy mindenkorra biztos kalauz lehessen” (Kadić 1913).

Dénes György így foglalja össze a barlangelnevezésekben kialakult elvi szempontokat (Dénes, 1980: 57.):

1. fel kell kutatni a barlang eredeti, népi nevét;
2. ha ilyen nincs vagy fel nem deríthető, akkor a legközelebbi helységről célszerű elnevezni;
3. ha ott több barlang van, akkor a barlangot körülvevő területrész, hegy, hegyoldal, erdőrész, közeli szikla, kút stb. népi nevérol;
4. élő személyről ne nevezzünk el barlangot;
5. elhunyt személyről is csak kivételesen, ha annak a barlangkutatásban kiemelkedő érdemei voltak.

Dénes megemlíti, hogy az elveket következetesen nem mindig tartották be. 1920-ban a személyeskedésig fajuló sajtópárbaj robbant ki (pl. Kadić 1920.), sőt: „Nemegyszer fordulnak elő élő személyekre vagy személyekhez kapcsolódó eseményekre utaló vagy 'tréfás' (valójában idéetlen), gyakran erőltetett, mesterkéltnévadások, és a fölfedezők többnyire jogot formálnak a maguk szülte barlangnevek publikálására anélkül, hogy azt a Társulat illetékes bizottsága megvitatta és jóváhagyta volna. E téren is akad még hét évtized múltán is tennivaló” (Dénes 1980: 58).

A Béke-barlang esetében egyik szempont sem érvényesült. Jakucs László emlékezése szerint: „A Béke-barlang elnevezése az én 'bűnöm'. 1952. augusztus 4-ig, a felfedezés napjáig kutatótársaimmal csak II. sz. Aggteleki-cseppkőbarlangnak becézgettük az akkor még reménybeli barlangrendszert. A felfedező útról a felszínre érve azonnal megtáviratoztam az Országos Természetvédelmi Tanácsnak (Kenyeres Lajos főtitkárnak) az új aggteleki barlangrendszer megszületését, de ebben az augusztus 5-én feladott táviratomban elnevezési javaslat még nem szerepelt. Távirati választ kaptam Kenyerestől, aki gratulált a tanács elnöke (Vadász Elemér) nevében is, és kért tőlem a névadásra vonatkozó javaslatot, de felvetette – kvázi sugallotta – az alábbi alternatívák valamelyikét is: a) Rákosi Mátyás-barlang, b) Sztálin-barlang, c) Kommunizmus-barlang. Én szörnyen megijedtem ezektől a javaslatoktól és augusztus 7-én küldött választáviratomban azt kértem Kenyeres Lajos elvtárostól, hogy ne nevezzük el, ha lehetséges, élő személyről a barlangot, de a Kommunizmus-barlangot is túl konkrétnek érzem, hiszen Magyarország még nem ért el a kommunizmus szintjére, hanem nevezzük Béke-barlangnak, ezzel is kifejezésre juttatva, hogy a kutatásaink eredményei nem a háború céljait, hanem a békét szolgálják. Kenyeresék választát meg sem várva, 8-án Béke-barlangként mutattam be új

barlangunkat a Szabad Nép helyszínre érkezett tudósítójának, Csató Évának, aki augusztus 14-én megjelent egész oldalas tudósításában már Béke-barlangként mutatta be az olvasóknak új barlangrendszerünket. Ezt követően a Természetvédelmi Tanács is elfogadta javaslatomat, és hivatalosan is Béke-barlangnak nyilvánította új természeti kincsünket” (*Jakucs L.* szíves levélbeni közlése). A Békebarlang felfedezése című könyvében erről ennyi jelent meg: „(országunk) kutatói nem emberi életre törő gyilkos fegyverek újabb és újabb válfajainak kieszelésén törik fejüket, hanem az építő tudomány és a kultúra eszközeinek fejlesztése során a mai napon fedezték fel a második cseppköves Baradlát, a Békebarlangot” (*Jakucs 1953: 36*).

A barlangnevek élete kapcsán különösen érdekes a kettős-többses névadás, a névrögzülés, a névmegállapodás, illetve a névváltás figyelemmel kísérése. Példaként tekintsük át az Aggteleki-barlangrendszer (itt fontos a -rendszer utótag) elnevezéseit. A Baradla-barlang elnevezéssel pl. már a legrégebbi írásokban is találkozunk.

A Baradla első írásos előfordulása 1694-ből származik. Valószínűleg szlovák eredetű; a szlovákban is van Bradlo helynév, a közszói *bradlo* jelentése pedig: kőszál, magas szikla. A Baradla előbb az Aggtelektől északnyugatra elterülő 486 m magas hegyhátanak volt a neve (Baradla-tető), majd névátvitellel áttevődött a tövében nyíló cseppkőbarlangra. A Zempléni-hegységben, Kovácsvágástól északkeletre is van ilyen nevű hegy (vö. *Kiss 1988: 1/164.*).

A Baradlával párhuzamosan él az Aggteleki-barlang, Aggteleki-cseppkőbarlang elnevezés. 1928-ban Kaffka Péter megnyitja a barlangrendszer jósvafői bejáratát. Ekkortól előfordul az Aggtelek-Jósvafői-cseppkőbarlang elnevezés is. A Domicá-barlangot 1926-ban fedezte fel Jan Majkó szlovák pénzügyőr, aki a régen ismert kis Domicá(házacska)-üregbe eső elől behúzódva, annak belső végénél élénk léghuzatot észlelt. Később társaival megtisztították a huzatos nyílást, és azon keresztül bejutottak a Baradla-rendszer legnagyobb (mintegy 5 km-es) oldalágába, amelyet Domicá-barlangnak neveztek el. Eleinte külön barlangnak gondolták, de 1932-ben Kessler Hubert és Sandrik József az összekötő vizes szakaszt végigjárva bebizonyította, hogy a Domicá az Aggteleki-barlangrendszer része. Ezek után kezdték nálunk a Nagy-Baradla elnevezést használni (beleértve a Domicá-ágot is). Ez azonban feszültséget teremtett a két ország között, a csehszlovákok úgy érezték, hogy a magyarok ki akarják terjeszteni e szóhasználaton keresztül a jogaikat a Domicára. (Vita volt az országhatár föld alatti helyének kijelölése is. Újabb és újabb mérésekkel bizonyították a föld alatti határvonalat; majd vasrácskerítést építettek ide: ez azóta is a Föld egyetlen ráccsal elválasztott föld alatti országhatára!)

A szlovákok ma sem szeretik, ha a Domicát a Baradla részének emlegetik, ez azonban nem nemzeti öntudat vagy politikai érzelm kérdés, hanem hidrológiai és földtudományi ténykérdés. Van átmeneti forma is: Aggteleki-Domicai-barlang. A Béke-barlang fölfedezésével újabb hatás éri a Baradla/Aggteleki-barlang névhasználatot. Mivel a Béke-barlang a „második” Aggteleki-barlang (sőt: Második-Jósvafői-barlang), a régi Aggteleki-barlangot inkább régi nevén, Baradlának kezdték el emlegetni. Hivatalos elnevezésben talán a leghelyesebb az Aggteleki-Baradla-(cseppkő)barlang és az Aggteleki-Béke-(cseppkő)barlang név. De rövid formában a Baradla és az Aggteleki-barlang vonatkozik a régi, nagy barlangra, és a Béke-barlang az új, kisebb cseppkőbarlang megkülönböztető neve (*Jakucs László levele nyomán*).

Különlegesen érdekes barlangnévtani feladat a régi barlangnevek összegyűjtése és történetük (etimológiájuk) kutatása. Ebben a témakörben Dénes György tanulmányait kell megemlíteni (pl. az Aggteleki-karszttal, az Esztramossal, Peskövel, Munuhpesttel

kapcsolatban). (A legtöbb etimológia részletesen megtalálható: Kiss 1988.) A barlangi földrajzi köznevek (cseppkő, karszt, zsomboly stb.) etimológiája pedig a történeti-etimológiai szótárban is fellelhető (TESZ 1967–1976, illetve: Dénes 1979).

3. Barlangi helynevek mint földrajzi ragadványnevek

A barlangrészek, barlangi „helynevek” elnevezése jóval kevésbé volt viták kereszt-tüzében. A politikát és a szakmai közéletet se nagyon érdekelte; ezért „szabályozni” és összegyűjteni sem igyekezett ezt a spontán névcsoportot senki. Az egyetlen barlangi helynévvizsgálat – négy budai barlang kapcsán – 1977-ben az ELTE Magyar Névtani Dolgozatok sorozatában jelent meg. Ebben a Ferenc-hegyi, a Mátyás-hegyi, a solymári Ördöglyuk és a Szemlő-hegyi-barlang helynévanyaga található meg (R. Nagy 1977). Egy korábbi publikáció a most tárgyalt négy barlangból egynek a nem teljes névanyagát már közölte rövid elemzés kíséretében (Balázs 1994b).

Mi is az a barlangi helynév? A barlangi helynév a barlang részeinek (szakasz, ág, természeti jelenség, pl. cseppkő, forrás, patak) megkülönböztető neve. A barlangi helynév (több-kevesebb pontossággal) térben és időben meghatározott, egyetlen valóság-elemre (denotátumra) van vonatkoztatva.

Mi minden lehet tehát a barlangi helynév vonatkozása? Pl. barlangág, szakasz (rész), terem (csarnok, fülke), folyosó (átjáró, hasadék, járat, kerülő, körút, „kuszoda”, labirintus, rész, sajt, szifon, út), akna, kürtő (átjáró, átlépő, kémény, kút, lyuk), egyéb barlangi tereptárgy és térforma: forrás, gödör, (csepp)kő, patak, tó.

Kezdeti „névfejlődési” fokon előfordulhat, hogy a barlangi köznév tulajdonnévként funkcionál: a kuszoda Kuszoda, a patak Patak stb.

A névadás leggyakoribb indítékai:

a) hasonlóság (metaforikus, ikonikus viszony), valamire hasonlít, úgy néz ki.

b) azonosság, érintkezés (indexikus viszony), tulajdonság (méret, anyag, szín- és hanghatás, elhelyezkedés alapján)

c) elvontság (szimbolikus viszony), történeti, emléknév, fantáziánév stb.

A leggyakoribb barlangi névadási szokások:

a) emléknév (jelnév): felfedező, híres barlangkutató vagy az egyesület neve, esetleg a feltárás ideje,

b) metaforikus név: külalakból következő nevek,

c) túraútvonalak nevei: (Kis körút, Hármass járat).

Jakucs László, a Béke-barlang fölfedezője szűkszavúan csak ennyit mondott a barlangkutatók-felfedezők névadási szokásairól: „A legtöbb név mindjárt az első felfedezőúton spontán felkiáltásként hangzott el vagy a munkatársaim szájából, vagy az enyémből, s minthogy ezek a nevek konkrét kutatási eredményeinkhez, vagy a látott alakok nagy fogalom-megjelenítő erejéhez kötődtek, nyomban megrögzültek s később meg is maradtak. Repertoárunk tehát itt nem volt, amiből választhattunk volna, vagy amit (nemtetszés esetén) cselesen elmellőzhettünk volna. A béke-barlangi elnevezések úgy születtek, mint a személyek becenevei vagy gúnynevei; egyszerűen senki se tudja ma már megmondani, ki használta őket először” (Jakucs László levélbeni közlése).

R. Nagy Vera könyvében a barlangi helynévadás és -rögzülés folyamata a következőképpen szerepel: „A felfedező vagy felfedezők elnevezik a barlang egyes részeit. Ezután beszélgetéseikben, beszámolóikban, a barlangi túrák útvonalainak leírásában ez a név szerepel. Kérdés, hogy egy nagyobb barlang esetében tudnak-e az egyesület tagjai minden nevet az elmondás alapján lokalizálni. Náluk még fönnáll a javítás lehetősége,

hiszen egy olyan túrán, amelyiken részt vesz a felfedező is, helyesbítheti a név rossz helyezkedését. Aztán idővel (néha azonnal) ismertetik a barlangot a Karszt- és Barlangkutató Tájékoztató vagy a Karszt és Barlang lapjain. Jobb esetben már a felmérést is elvégezték, így a leírással együtt méretarányos térképet is találunk a folyóiratban. Ezek alapján próbálja meg a többi barlangász az azonosítást, vagyis „felfedezik maguknak” a barlangot. Ha ismerik is a térképen jelzett neveket, előfordulhat, hogy rosszul lokalizálják, mert a névadás indítéka az elnevezetten kívülálló egyéni, esetenként túlságosan távoli asszociáció (Orion-terem, Bocskai-kürtő, ITE-terem stb.). Találnak rá jobb nevet, vagy – mint annyi helyet – névre sem méltatják. Így szinte minden társaságban kialakul egy belső névhasználat, aminek egyes elemei megegyeznek a közismertekkel. Az egyesületek átvehetik egymástól a találó elnevezéseket” (R. Nagy 1977: 3–4). Nyilvánvaló, hogy a barlangi helynevek mozgalmasabb, változatosabb csoportot alkotnak, mint a helynevek más típusai. A barlangi helynevekben megragadható a spontán névkeletkezés, a csoportonként változó névhasználat.

Jakucs László a barlangrész-elnevezések megszületését a nyelvkeletkezésben már ismert „spontán felkiáltással” magyarázza. Ez a „spontaneitás”, pontosabban a spontaneitásban rejlő szükségszerűségek – amelynek mélyén művelődési, gondolkodásbeli és természetesen politikai hatások lappanganak – érdekelnek most bennünket. A barlangnévtannak ez a területe folklorisztikai érdekeltsgű (a névadás külső és belső indítékai, a névhasználat közösségi-csoportos jellege stb. miatt).

A „spontán felkiáltás” mellett nyilván van hosszas töprengés, illetve tréfálkozás, vitatkozás eredményeként megszületett név is (pl. Retyi-kürtő – Pénzpataki-barlang). De miből fakad a „spontán felkiáltás”? A spontán felkiáltással, indulattal magyarázott káromkodások esetében is megfigyelhetjük, hogy a hirtelen felkiáltás, indulatkitörés nagyon is kötött, ismert frazeológiában jelenik meg. A barlangi névadás során a „spontán felkiáltás” mögött törvényszerűségek vannak.

A barlangrésznevek természetesen földrajzi nevek; de a földrajzi nevek egyik legmozgékonyabb kategóriáját jelentik. Tulajdonképpen közel állnak a ragadványnevekhez; sajátos földrajzi ragadványnevek. A nép lelkületét, humorát eláruló nevek ritkák a nyelvtörténetben. De azért akad ilyen: Bolhás, Bolhagyomor, Anyádvalaga. Változatossabbak, humorosabbak a mai, ún. „beszélő nevek”, vagyis a földrajzi ragadványnevek. Pl. kocsmanevek: Bögrecsárda, Hotel Okádó, Zöldtakony. Utcák, településrészek: Gatyaszár, Lebbencsoldal, Három Rózsa, Szalonnás város, Volt Örömház utca. Vállalatok: Babagyár (játékgár), Üvegpalota, Fehér Ház. Iskolák, kollégiumok: Érpárti Egyetem, Kancakolostor. Vagy egészen új – mozaikszavas – elnevezések: Köki (Kőbánya-Kispest), Pecsá (Petőfi Csarnok).

A barlangrésznevek vázlatos bemutatása előtt néhány egyszerűbb barlangnévtani tételt fogalmazhatunk meg:

Az évről évre újabb barlangok, barlangszakaszok fölfedezése nagy lehetőséget ad a névadásra. A névadásban pedig az antropomorfizáció (emberiesítés), a jelhagyás (itt jártam), a tulajdonlás (ez az én áltaam adott név, tehát az én tájam), a megjelölés-megkülönböztetés a pontos tájékozódás, a róla való referálás érdekében (ez az objektum más, mint a többi), sőt pszichoanalitikai értelemben bizonyos defloreációs (a szűz táj meghódítása) antropológiai sajátosság nyilvánul meg. Mindez együtt, komplex módon: a fölfedezői vággyal van összhangban. Ennek okán:

I. tétel: Barlang, barlangrész nem maradhat elnevezetlen.

A földrajzi ragadványnevek keletkezésében nagy szerepet játszik a spontaneitás, a játékosság, az alkotó fantázia, az (ön)írónia, a humor.

II. tétel: A földrajzi ragadványnevekben ősi, de ma is ható névadási indítékokat, ösztönöket, formákat érhetünk tetten.

A barlangi helynevek száma, sűrűsége ugyancsak fontos jellemző:

III. tétel: Minél nagyobb, tagoltabb egy barlang, annál több barlangnév található benne.

Ennek alapján természetesen a Baradla-barlang névanyaga a leggazdagabb. Ezt követi a Béke-barlang; s a kisebb (részben feltárt) barlangok esetleg csak egy-két tucat barlangrésznévvel rendelkeznek.

IV. tétel: A barlangi helynevek többsége kicsiny és zárt közösségben használtatik; ezért a nevek könnyebben változtathatók.

A barlang leírása (tudományos publikációja), turisztikai megnyitása a barlangnevek állandósulásához vezet.

Az itt tárgyalt négy barlang története jelentősen különbözik egymástól. A legrégebbi a Baradla, lényegében mindig ismert volt; tudományos feltárásai, leírásai a XIX. század elején kezdődtek. Névanyagában tükröződik ez a történelmi múlt. A Baradla az egyetlen rendszeresen látogatható, nagy idegenforgalmat vonzó barlang: ez is nyomot hagyott a barlangneveken.

Ezzel szemben a Sátorköpusztai-barlangot 1946-ban fedezték föl; közel negyven évig nem is látogathatták, mert zárt területen volt. Ráadásul nem is nagy barlang. Név-készlete tehát kicsiny, jelenleg is csak néhány tucat név. A Béke-barlangot 1952-ben fedezte föl Jakucs László. Mivel ez Magyarország második legnagyobb barlangja; érthető, ha névkincse is gazdag – bár teljesen más tematikájú, mint a Baradla – éppen újdonsága és szűk körű látogatottsága miatt. A Pénzpataki-barlang nincs teljesen föltárva; korlátozottan sem látogatható. Kilenc nevet ismerünk belőle.

V. tétel: Minél régebbi és minél látogatottabb (nyilvánosabb) egy barlang, a névanyaga annál gazdagabb és változatosabb.

A Baradla-barlang esetében a névanyagban is tanulmányozhatjuk a történelmi korok lenyomatait, változásait. Egy-egy barlangrészre, képződményre sok a kettős, sőt akár hármas névadás is.

Egy-egy barlangban, barlangterületen hasonló jellegű, egymásra vonatkoztatott nevek, névcsoportok (névbokrok) is kialakulnak. Pl. a nagy, központi csarnokot gyakran nevezik Színház-nak, Operá-nak, Cirkusz-nak. A Mátyás-hegyi-barlangban a Színház nevű terem névbokra: Erkély, Páholy, Súlygyuk, Színészbejáró. A Baradlában ilyen pl. a Hentesüzlet: Háj, Szalonnaoldal, Tőke, Pacal és „Sztalagmitvásárlók”.

VI. tétel: Egy területen belül a névadásban hasonlósági vonzás, névcsaládosulás (névbokrosítás) alakulhat ki.

Vizsgáljuk meg ezek után a barlangi nevek szerkezetét is!

A barlangi nevek jellemző szókészlettel rendelkeznek; nyelvtani jellemzőik nem különülnek el szemmel láthatóan az egyéb földrajzi nevektől. De talán mégis jellemző barlanghelynévi képzőnek tarthatjuk a *-da/-de* képzőt. Pl. Kuszoda, Csúszda, Lemászda, Fölmászda, Nyúzda stb. A *-da/-de* képzőnek erre az elevenségére már fölhívtam a figyelmet (pl. Balázs 1994b: 80).

Az egyik leggyakoribb barlanghelynév-szerkezet: a birtokos szerkezet – valakinek vagy valaminek a valamije. Pl. Ádám oltára, Hannibál útja, Indiánok sátra, Misztérium dómja, Mórea hegye, Mózes oltára. A birtokos szerkezetek föltűnő gazdagsága egy névkeletkezési folyamatot is jelez: a birtokos szerkezet a metaforává alakulás egyik fokozata:

Olyan, mint a Mózes(nek az) oltára → Mózes oltára → *Mózesoltár.

A barlangi helynevek szerkezetileg lehetnek (a) egy- és (b) többeleműek. Az egyeleműek egy szóból állhatnak (Tó, Kesergő, Mixer), de lehetnek összetett szavak is: Gyémántfülke, Hópalota, Nagyköves, Fenyőfa stb.

A többeleműek két- (Hosszú folyosó, Meteor-ág) vagy több szóból (Aki keres, az talál) állhatnak. Ez utóbbiak „névszerűsége” korlátozott; rögzülésének esélye csekély.

R. Nagy Vera a fő barlangi területek (kő, terem, folyosó, ág-szakasz, akna-kürtő, egyéb) szerint, azon belül ábécérendben sorolja föl a barlangi helyneveket. Egy névről közli, hogy melyik barlangban is található (F = Ferenc-hegyi-, M = Mátyás-hegyi, Sz = Szemlő-hegyi-barlang és S = Solymári-ördöglyuk, közelebbi jellemzőt nem sorol föl), a névadás indítékát, valamint a névadás nyelvi eszközét. Pl.

<i>Név</i>	<i>Barlang</i>	<i>Névadás indítéka</i>	<i>Nyelvi eszköze</i>
Kő			
Bástya	S	alaki hasonlóság	metafora
Csengő kő	F	tulajdonság, hanghatás	metonímia
Hévíforráscső	F	azonosság	közvetlen megnev.
Hód lépcső	S	ismeretlen	–
Sűgőlyuk	M	alaki hasonlóság	metafora
Terem			
Aki keres, talál	S	főirat (sok járat)	hangulatfestő
Akna-terem	F	tulajdonság	közvetlen megn.
Állatkert	F	azonosság (agyagállat)	metonímia
Bocskai-terem	F	ismeretlen	hangulatfelidéző
Földgömb-terem	M	alaki hasonlóság	metafora
Folyosó			
Baritok	F	tulajdonság	metafora
Bejárat	S	azonosság	közvtl. megn.
Egyes	S	szükségyszerűség	számjelölés
Cső	S	névadási szokás	metafora
Hatvan fokos agyaglejtő fölfelé	S	azonosság	körülírás
Ág-szakasz			
Egérfogó	M	tulajdonság	metafora
Sajt	S	alaki hasonlóság	exmetafora
Kadić-szakasz	Sz	tisztelet, emlék	közvtl. megn.
Meteor-ág	M	emlék	közvtl. megn.
Tűzoltó-ág	M	ismeretlen	–

Akna – kürtő

Alvilág	F	tulajdonság	metafora
Zseb	S	ilyen alakú fogás	metonímia
Nagy travi	M	mászás mód	közvtl. megn.
Sas kürtő	Sz	tulajdonság	közvtl. megn.
Tornász járat	Sz	tulajdonság, információ	metafora

Egyéb

Ásatás	S	azonosság	közvtl. megn.
Csiga	F	ismeretlen	–
Sírgödör	M	alaki hasonlóság	metafora
Tavacska	Sz	azonosság	közvtl. megn.
Tó	M	azonosság	közvtl. megn.

Az első barlanghelynévi gyűjtemény szerzőjének, R. Nagy Verának nemcsak az az érdeme, hogy fölfedezte ezt az érdekes témát, hanem az is, hogy kísérletet tett a barlangi helynevek helyesírásának szabályozására. A földrajzi nevek jellege rendkívül változatos, ezért helyesírásuk bonyolult. Mivel a könyv megjelenése óta (1977) megújult a helyesírási szabályzat, néhány tételét igazítani kell. Tehát a barlangnevek helyesírásának főbb tételei:

1. Az egytagú és egyelemű neveket, alapformákat nagybetűvel írjuk: Bugyogó, Kersergő, Labirintus, Tó.

2. A többtagú és többelemű neveket (alapformákat) nagy kezdőbetűvel kezdjük: Rákóczi-akna, Óriás-termi átlépő, Hosszú-Alsó-barlang, Lőcsei fehér asszony.

3. Az összeforrt, tömbösödött neveket egybeírjuk: Angyalvár, Anyósnyelv, Gyémántfülke, Nagyagyagos.

4. Kötőjellel írt barlangi nevek:

a) A névtestben van barlangi köznévi elem: Acheron-patak, Alabástrom-szobor, Ártézi-kút, Büdöstói-víznyelő, Orion-terem, Új-terem, Tüskéscseppkő-rengeteg.

b) Háromelemű nevek (ha kételemű földrajzi névhez közszoói előtag, illetve földrajzi utótag járul) esetében mindhárom tag között kötőjelet használunk: Büdös-tói-víznyelő, Hosszú-Alsó-barlang, Tar-pataki-vízesés, Kivétel: a különírt barlangi nevek esetében, pl. József nádor oszlopa. Vö. 5. a) pont.

c) A kettőnél több elemű névtestben az első tagok viszonyt jelölnek: Pettyes-Padlás hasadék.

5. Különírt barlangi nevek:

a) A névtestben nincs barlangi köznévi elem: Alsó körút, Andrassy út, Lyukas nejlonharisnya, Mérheterlen kincs, Mozaik mennyezet, Negyvennyolcas honvéde mlék, valamint Múlt ledólt oszlopai, Aki keres, talál, Rózsa elvtárs munkanadrágja stb.

b) A barlangi köznévi elem birtokjellel van ellátva: Ádám papucs, Aprószentek kórusa, Barátság oszlopa, Kék cápák terme.

c) A kijárat, bejárat szö (jelző) áll a barlangi köznévi elem előtt: Kijárat, fülke.

A barlangi helynevek „ragadványnév”-jellegük miatt nagyon sokféle tartalmi csoportba rendezhetők. Az újonnan felfedezett barlangokban kevesebb, a régebbi, látogatottabb, feltártabb, alaposan leírt barlangok esetében nagyobb, gazdagabb a névkincs (vö. V. tétel).

A Baradla egyes részeinek, ágainak, termeinek és cseppkőcsoportjainak elnevezései bizonyos fokig mindig az adott kort, annak szellemét tükrözik. Az elnevezésmódok a kor gondolkodásmódjából indulnak ki; egyúttal az ország művelődéstörténetének jellemző tükröképei. Jakucs László írja levelében: „Az első idegenvezetők évszázadokkal ez előtt a környék parasztjai voltak. Ők a Bibliából, a népmesékből, mindennapi életükből vették a hasonlatokat, az elnevezéseket. Így nevezték el Szénaboglyá-nak, Póruházi fáká-nak, Libanon-hegyé-nek, Templomi szószer-nak vagy Ledőlt orgoná-nak az egyes barlangrészeket. Az 1800-as évek első részében a klasszikus görög-római kultúrára épülő klasszicizmus volt divatban. Ekkor születtek ilyen nevek, mint Plutó orgonája vagy Plutó vára, Minerva sisakja, valamint a barlang két folyójának neve: a Styx és az Acheron. Ezután a romantika és a historizmus korában a nemzeti történelem, a középkor és az annyira kedvelt egzotikus elnevezések kora következett, pl. Petőfi koporsója, Törökfürdő, Dárius kincse vagy a Néger kunyhó a Papagáj-jal. Az 1950-es évtized elején névtisztogatási hullám volt a Baradlában. Ekkor rengeteg régi nevet átkelesztett egy erre a célra kiküldött 'szakértőbizottság'... Ekkor születtek olyan elnevezések, mint pl. a korábbi Angyal-kórus helyett: Úttörő-kórus, az Andrassy út helyett Népköztársaság útja (a Baradlában!) vagy a Rózsa Sándor gatyája helyett: Rózsa elvtárs munkanadrágja. Ez utóbbi név azonban még ideiglenes jelleggel sem ment át a barlangi túravezetők szóhasználatába.” (Jakucs László levele).

Jakucs László Szerelmes barlangjaim című könyvében ugyancsak szerepel egy hosszabb bekezdés a barlangi tulajdonnevekről: „A tulajdonneveket természetesen a látogatók találják ki a cseppkővek számára. Vannak közöttük roppant szerencsés, azaz találó elnevezések is, amelyeket mindenki azonnal elfogad, és ezek véglegesen meg is maradnak. Közéjük tartozik például a Baradlában a Sárkányfej, az Anyósok nyelve vagy a Matyórojt, de ilyen a Csillagvizsgáló, a Csipkésút és a Kínai pagoda is. Ezzel szemben sikertelen elnevezési kísérletek is születnek évről évre. Nem lettek igazán népszerűek és nem rögzödtek meg az általam hallott javaslatok közül például a Nyekergő, a Két macska egymáshoz kötözve, de a Lyukas nejlonharisnya vagy az Ormánytalan elefántbőri és a Nyers palacsinta sem. 1950-ben Közoktatásiügyi Minisztériumunk hivatalos bizottságot küldött ki az Aggteleki-cseppkőbarlangba, hogy tegyenek javaslatot az akkori idők szellemével összeegyeztethetetlennek vélt vallási és mitológiai eredetű nevek „haladó” átkelesztésére. A tekintélyes beosztású „szakértőkből” álló bizottság új nevet adott hát az addigi Paradicsom-nak, az Oltár-nak, a Nagy- és Kis-templom-nak, Ádám és Éva-nak és még sok más régi névkeletű cseppkőalakzatnak. Legelgondolkodtatóbb névjavító javaslatuk mindenesetre a Rózsa Sándor gatyája nevű cseppkőre vonatkozott, amelyet a vonalasságra törekvő buzgalmában Rózsa elvtárs munkanadrágjára kereszteltek. Meg kell azonban őszintén mondanom, hogy ezt az utóbbi névcsere még a bizottság tekintélyét alátámasztó politikai nyomás súlya sem tudta igazán közkedvelté és időtállóvá tenni” (Jakucs 1993: 98).

1992 augusztusában személyes élményem volt, amikor a barlangi túravezető ezt mondta: Ennek a cseppkőnek Ülő kopasz néger a neve (az írásos anyagban nem találtam rá adatot), korábban Lenin-nek hívták (ilyen adatot sem találtam az írásos anyagban).

A leggazdagabb névkincsű Baradla-barlangban a legtöbb a görög-latin mitológiai és bibliai elnevezés: Ádám és Éva, Akherón-forrás, -patak, Aprószentek kórusa, Bábel tornya, Castor és Pollux (Barátság oszlopa), Betlehem, Cupido vára, Damokles kardja, Ganymedes kútja, Jákob létrája, Lethe-kút, Mózes szobra, Pandora szelencéje, Szűz Mária a kisdéddel. Ezek a nevek egytől-egyig régiek, a klasszicizmus időszakát tükrözik.

A magyarság történetére való legtöbb utalás ugyancsak a Baradlában fedezhető föl, a romantika, a historizmus jegyei ezek: Anonymus szobra, Árpád fejedelem (Magyarok bejövetele), Dobó vára, Erzsébet királyné szobra, Kossuth-szobor, Mátyás könyvtára, Rákóczi sátra, Negyvennyolcas honvédemlék, Petőfi koporsója, Széchenyi oszlopa, a magyar szentek stb. Ide sorolhatunk további magyarság jelképeket, népi elnevezéseket: Búsuló juhász, Csikóstanya, Fagyosszentek, Subás juhász, Matyórojt.

Ezenkívül kisebb csoportot alkotnak az irodalmi emlékekre való utalások: Arany János és Toldi Miklós szobra, Lőcsei fehér asszony, valamint megmutatkozik a mesék, kalandregények hatása: Hét törpe tanyája, Indiánok sátra, Óriások terme, Robinson terme, Sárkányfej.

Egyéb metaforikus (asszociatív, ironikus, gúnyos stb.) nevek gazdag fantáziavilágra utalnak: Csipkefüggöny, Megfagyott vízesés, Pisai ferde torony, Anyósnylv stb., valamint gyakoriak a valóságközelibb metonimikus nevek is: Harangkő, Fejérvő.

Hiedelmet tükröző név: Fiatalság kútja (vö. a római Trevi-kút) – ez az idegenforgalom hatására alakulhatott ki.

A szocializmus negyven éve sokféle névterületen nyomot hagyott, így – különösen – a Baradla-barlang névanyagában történt „át-”, később „visszakeresztelekben” is (mint arról már Jakucs László emlékeit és adatait is idéztem). További példák: Felszabadulás-ág, Győzelem-oszlopa, Kreml tornyai, Sztálin-út.

Az e gyűjteményben szereplő négy barlang közül a második legnagyobb a Béke-barlang. Ennek névanyaga kisebb és sokkal egységesebb, mint a Baradlaé. Az ok nyilvánvaló: az üreghálózat 44 éves története, a barlang látogatóinak szűkebb köre (barlangászok, kutatók, s csak kisebb részben alkalmi turistacsoportok). Itt már nagyon kevés a bibliai utalás (Dávid és Góliát), nagyon sok viszont a metaforikus és metonimikus, tehát az asszociatív név: Cseppkőóvoda, Csukaszárító, Elefánttalp, Háromrészes cseppkő, Huzatos ferde cseppkő, Narancsuhatag.

A Sátorkőpusztai- és a Pénzpataki-barlang legtöbb neve barlangi köznévként: Ablak, Avatókő, Bebújó, Denevér alvóhely, Kiskút, Középszinti-kupola, Ferde-terem (Sb.), illetve: Háromszög, Nagy-fal, Nyúzda, Vad vizek útja (Pb.); de egy-egy fantáziánév, barlangi szokás emléke ezekben is felbukkan. Pl. Disznófürdő (Sb.), Retyi-kürtő (Pb.).

Összefoglalás és kitekintés

A barlangi helynevek mint a földrajzi ragadványnevek egyik eleven, mozgékony, egyre gazdagodó csoportja a névadás ősi antropológiai örökségét hordozza magában. Egy mozzanata a mában a múltnak, vagyis az örök emberinek. Ezért további dokumentálásra, vizsgálódásra érdemesek.

Balázs Géza

IRODALOM

Balázs Géza

- 1994a Antropológia és nyelvészet. Kétnyelvűség, II/4–5. 1–13.
 1994b A Dorog melletti Sátorkőpusztai-gipszbarlang nevei. Névtani Értesítő, 16: 79–81.

Dénes György

- 1971 Tíznyelvű szpeleológiai szakszótár készül. Karszt és Barlang, II/88.
 1973 Multilingual glossary of karst and speleological terminology. International Speleological Union, Wien, Lisboa etc. 1973.
 1979 Mi a zsomboly, és honnan ered ez a szó? 177–184. VMTE Évkönyve, Budapest
 1980 A barlangkutatás és a nyelvtudomány. 56–59. In: 70 éves a szervezett magyar karszt- és barlangkutatás. 1910–1990. Magyar Karszt- és Barlangkutató Társaság, Budapest

Dudich Endre

- 1932 Az Aggteleki Cseppkőbarlang és környéke. Népszerű Természettudományi Könyvtár 12. Királyi Természettudományi Társulat (Budapest)

FNESz. I. Kiss Lajos

Jakucs László

- 1952 Aggteleki cseppkőbarlang. Művelt Nép (Budapest)
 1953 Békebarlang felfedezése. Művelt Nép, Budapest
 1957 Aggtelek és vidéke. Sport Kiadó, Budapest (2. átd. és bőv. kiadás, 1961; 3. átd. és bőv. kiadás 1975.)
 1993 Szerelmes barlangjaim. Akadémiai, Budapest
 1995, 1996 Levelek Balázs Gézához.

Kadić Ottokár

- 1913 A barlangok elnevezéséről. Barlangkutatás I/4. 163–6.

Kiss Lajos

- 1988 Földrajzi nevek etimológiai szótára. I–II. Negyedik, bővített kiadás. Akadémiai, Budapest

Nagy Vera, R.

1977. Helynévvizsgálat négy budai barlangban. Magyar Névtani Dolgozatok, 5. ELTE, Budapest

Strömpl Gábor

- 1914 A barlangok nomenklatúrája és terminológiája. Barlangkutatás II/2. 65–76.

TESZ

- 1967–1976 A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I–III. Főszerkesztő: *Benkő Loránd*. Akadémiai, Budapest

Ez a tanulmány megjelent a Névtani Értesítő 18. kötetében is. (Budapest, 1996. 63–74.)

A DOROGI SÁTORKÓPUSZTAI-BARLANG

Azt a tényt, hogy a Dorog melletti mészkősziklák üregeket, sőt nem is akármilyeneket rejtene, sokáig titok övezte. Azonban a XX. század technikai fejlődése új utat nyitott a tudományok, ezen belül pedig a barlangászat – a speleológia területének is.

„A magyar barlangkutatás felszabadulás utáni első figyelemre méltó eredménye a Dorog melletti Strázsa-hegyben képződött Sátorkőpusztai-gipszbarlang tudományos felfedezése és feldolgozása lett” olvashatjuk a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat 1980-ban megjelent egyik kiadványában (noha a fogalmak napjainkra kissé ártékelődtek, ez a tény azonban így is óriási jelentőségű maradt). Abban az időben a hévizes barlangok típusos példaként emlegették, és annak prototípusát jelentette még jóval később is, mikor számtalan tényező már végérvényesen eldöntötte sorsát.

A Sátorkőpusztai-barlangot 1944-ben fedezte fel Várhidi Rezső és Károly, akik az akkor még működő mészkőbányában egy piciny nyílásra lettek figyelmesek. Felszerelésük nem lévén, az akkori Állami Földtani Intézet szakembereinek segítségét kérték az általuk barlangnak hitt üreg bejárásához. Elsőként – 1946-ban – Jakucs László vállalkozott erre a feladatra. Még ugyanebben az évben feltárta Magyarország és túlzás nélkül állítható, hogy egyben a világ egyik legérdekesebb és legpompásabb üregrendszerét. 1946-ban készült el a még ma is hiteles kartográfia a barlangról, amely 46 méteres mélységet és 286 méteres hosszúságot jelöl. A térképet Jakucs László és Venkovits István készítette.

A barlangot utóvulkáni tevékenységek hévforrásai képezték mintegy másfélmillió évvel ezelőtt. A mélyből feltörő meleg vizek kénsavtartalmának, agresszív oldómunkájának köszönhetően függőleges járatok és csodálatos képződmények születtek. A 225 millió éves dachsteini triász mészkő fantasztikus formagazdagságban rejtje a gömbfülkék, aragonit- és gipszkristályok különböző módosulatait.

Sajnos az üregrendszert érő folyamatos atrocitások következményeként a barlangot nagymértékű pusztulás érte, amelynek eredménye a képződmények eltűnése, megsemmisülése, illetve megrongálódása lett.

A barlang környéke 1956-ig magyar katonai terület volt, ezután pedig a szovjet alakulatok telepedtek le egészen 1990-ig. Számtalan szomorú esemény fűződik a katonák ittlétéhez, pl. aknarobbantás a barlangban, képződmények kihordása körletek dekorálására stb.

Ugyanakkor az üregrendszer már 1951-től védett lett. A nyolcvanas évek felmérései megállapították, hogy mintegy 40 év távlatában a barlang 70%-os esztétikai és 50%-os tudományos pusztulást szenvedett. A barlangot gondozó és kutató csoportok mindezek ellenére mindent megtettek és megtesznek, hogy a méltán népszerű földtani képződmény a maximális védelmet élvezze, látogatói még ma is csodálattal adózzanak a természetnek e nagyszerű alkotásáért.

Az első szervezett barlangkutató csoport Benedek Endrének, a dorogi Bányaműszaki Felügyelőség főmérnökének vezetésével 1958 novemberében alakult, a dorogi Tájmúzeum szakköréeként. A társaság Kadić Ottokár nevét vette fel. Az érdembeli feltárások 1959 tavaszától kezdődtek a szomszédos Strázsa-barlangnál. A kutatók a hatvanas évek elején lyukadtak be ennek a barlangnak a főágába.

A Kadić-csoport 1988-ban megszűnt, de egy éven belül új társaság alakult, amely Benedek Endre nevét viseli napjainkban is. Ennek az egyesületnek a kezdeményezésére a barlangot 1993-ban turisztikai-idegenforgalmi jelzővel látták el, 1995-ben pedig környezetét nyilvánították természetvédelmi területté.

A barlangban található elnevezések története viszonylag könnyen követhető, hiszen „mindössze 50 év” távlatában kell gondolkodnunk.

Bizonyos elnevezések már háromszor is átkeresztelődtek, némelyek viszont hűen őrzik a felfedezés ihletét. A dolog pikantériája, hogy gyűjtőmunkámmal kapcsolatban olyan – korábban mindennapos –, elnevezések kerültek ismét napvilágra – melyek ma-napság csaknem teljesen elfelejtődtek, így akaratlanul is a mi meggyőződésünk és képze-lőerőnk szolgált a névadás legfrissebb indítékául.

A barlang kutatói 68 elnevezést ismernek, melyek között néhány mesterséges lé-tesítménynév és felszíni képződménynév is található. Természetesen ez utóbbiak ma is használatosak, egyrészt a tájékozódást segítik, ugyanakkor viszonyítási pontok is egyben.

Előljáróban utalok Balázs Gézának a Névtani Értesítő 1994-ben megjelent 16. számának 79–81. oldalán található munkájára (A Dorog melletti Sátorkőpusztai-gipszbarlang nevei) mely 24 névadatot részletesen tartalmaz. (Vö. 11/79–81.) Ez a ta-nulmány jelentette egyébként mostani munkánk kiindulópontját. Azóta rengeteg infor-mációval növekedett kelléktárunk, így most a kiegészített és immáron teljes változatot közöljük.

Lieber Tamás

NÉGY BARLANG NÉVANYAGA

A SÁTORKŐPUSZTAI-BARLANG NÉVANYAGA

Ablak: Az eredeti bejáratí nyílás; ma már nem létezik. – B. A.

Angyalszáj l. Tündérkapu. – V. L.

Avatókő: Az újonc barlangászok felavatásakor használt kőlap a Benedek Endre-teremben. – L. T.

Avatópad: Mesterséges létesítmény (fapad). Az újonc barlangászok avatásakor használták, amelyre az avatandó személy rátámaszkodott, a többiek pedig a fenekére ütöttek. – L. T.

Ádám és Éva l. Fatörzsek. – B. A.

Álfenék: A barlang jelenleg feltárt legmélyebb pontjának, a Benedek-teremnek alj-zata, alatta betemetett barlangrész – a Kadić-szakasz – van. – B. A.

Barlang szíve: Szív alakú átjáró a barlang középszintjén. – L. T.

Bebújó: Piciny nyílás, melyen át a Nagyútba lehet bejutni. – B. A.

Bejáratí-terem l. Fogadó-terem. – B. A.

Benedek Endre-terem (Kővirágok-terme vagy Nagyterem): A barlang jelenleg feltárt legmélyebben fekvő és legnagyobb kiterjedésű terme. – L. T.

Bivak kupola l. Kőd-terem. – B. A.

Bolháslyuk (Rókalyuk): A bejáratí ajtótól jobbra lévő, felszínre nyíló gömbfülke, ahol régen rókák tanyáztak és ebből adódóan rengeteg volt itt a bolha. A Bolháslyuk el-nevezés maradt meg a szóhasználatban. A barlang egyik korábbi bejárata volt. Mester-ségesen lett beomlasztva. – B. A.

Denevér alvóhely (Felső kupola): Gömbfülkében végződő kürtő, a denevérek ked-velt tartózkodási helye a Fogadó-terem fölött. – L. T.

Denevér kijáró: A Denevér alvóhelyből nyíló kicsiny nyílás, melyen át a denevérek éjszakánként kirepülnek. – L. T.

Disznófürdő: A Benedek Endre-teremben található barlangász-avatóhely. Az egyébként poros fülkébe bemászó újonc után vizet locsoltak, aki ezáltal sáros lett és a disznóhoz vált hasonlatossá. – L. T.

Elesett harcos I. Kereszteslovag. – B. A.

Emléktábla: A Benedek Endre-teremben lévő vörösmárványból készült kőlap az alábbi szövegezéssel: „Benedek Endre 1912–1987 bányafőmérnök emlékére állította a Benedek Endre Barlangkutató és Természetvédő Csoport. 1992. V. 10.” – L. T.

Erkély: A Benedek Endre-teremben lévő magaslat, melyről kilátás nyílik felülről a teremre. – L. T.

Fatörzsek (Ádám és Éva vagy Milói Vénusz): Gipszoszlopok a Benedek Endre-teremben. A barlang részben ezeknek a képződményeinek köszönheti világhírnevét, melyből valaha állítólag 18 db létezett, mára azonban 3 db maradt. Ezáltal is jól követhető tehát a barlang pusztulása. – L. T.

Felső kupola I. Denevér alvóhely. – B. A.

Ferde-terem: Lejtős terem a barlang középszintjén a Nagykút felett. – L. T.

Fogadó-terem (Pihenő vagy Bejárati-terem): A barlang bejárata mögött lévő terem, ahol átöltözni, étkezni, aludni lehet. Mesterségesen lett kialakítva. Innen indul a barlang-túra is. – L. T.

Forrás: Természetes csurgó a Benedek Endre-terem legmélyebb pontján, vize a felszíni csapadékhozamból származik. – L. T.

Gipszsoda: A Benedek Endre-terem része, csodálatos gipsz képződményekkel. – B. A.

Gipszfülke: Gipszszel kitöltött kicsi termecske a Disznófürdő előtt. – L. T.

Hátsó-terem: A Benedek Endre-terem hátulsó, eldugott része, ahol folyamatos vízbefolyás észlelhető. – B. A.

Hókunyhó: A Benedek Endre-teremben, mesterségesen összerakott gipszkunyhó, melyet reflektorral szoktak átvilágítani a látogatók csodálkozására. – L. T.

Kacsa: Kacsafej formájú kimaródás (negatív forma) a barlang középszintjén, melynek „csőrébe” kapaszkodva lehet a Ferde-terembe jutni. – L. T.

Kadić-szakasz: Eltemetett barlangrész a Forrás alatt. – L. T.

Kalcitos: Kalcitban gazdag üreg a Disznófürdő felett a Benedek Endre-teremben. – B. A.

Kapu: A Benedek Endre-teremben lévő gipszoszlopok közötti átjáró. – B. A.

Karfiolfal: A Ferde-teremben lévő aragonitfal, mely a formája miatt karfiolra emlékeztet. – B. A.

Keresztes kupola: A Ferde-teremből nyíló hatalmas gömbfülke a Kereszteslovag képződménye fölött. – B. A.

Kereszteslovag (Elesett harcos): Fantázianév egy ferde-termi aragonitképződményről. – B. A.

Kerülőág: A főág kerülő járata a Kacsa képződménye fölött. – B. A.

Kidöntött fatörzs: Eldöntött gipszoszlop a Hókunyhó mellett a Benedek Endre-teremben. – L. T.

Kiskút: A függőleges főág kezdete. – B. A.

Köd-terem (Bivak kupola vagy Pelés): Nevét a porladó mészkőről kapta. A barlang legszabályosabb gömbfülkéje, gömbüstje, amely régebben alvóhelyként (bivak) szolgált a lent dolgozó barlangászok és a téli álmat alvó pelék számára. – L. T.

Kővirágok: Gipsztűk a Benedek Endre-teremben. – B. A.
 Kővirágok-terme 1. Benedek Endre-terem. – B. A.
 Középszint: Összefoglaló név, elhelyezkedését tekintve a barlang középső szintje, ahol sok képződmény, terem található. – L. T.
 Középszinti kupola: Gömbfülke a Travi és a Kerülőág kezdete fölött. – B. A.
 Kristály-terem: Szűk bejáratú termecske a középszinten, a Kőd-terem alatt. Szűk bejárata megvédte szép képződményeit a pusztulástól. – L. T.
 Leánykarzat 1. Oszlopcsarnok. – B. A.
 Lejáró: A Fogadó-teremből nyíló főág kezdeti, még vízszintes szakasza. – B. A.
 Milői vénusz 1. Fatörzsek. – B. A.
 Nagyfal: 35 méteres, mászóutakkal kiépített sziklafal a barlang előtt. – L. T.
 Nagy kupola: A Benedek Endre-teremben lévő, gömbfülkében végződő kürtő. – B. A.
 Nagykút: A Ferde-teremből nyíló akna a Nagylétra fölött. – B. A.
 Nagylétra: A barlangban elhelyezett 4 vaslétra egyike. Hossza 10 m. A Nagykútból indul és a Benedek Endre-teremben végződik. – L. T.
 Nagyterem 1. Benedek Endre-terem. – L. T.
 Narancsfülke: Vasoxidos elszíneződéséről kapta nevét ez a piciny üreg a Benedek Endre-teremben. – B. A.
 Oszlopcsarnok (Leánykarzat): A Benedek Endre-terem kezdeti szakasza a Nagylétra mögött. Aragonitoszlopok találhatók itt. Valamikor a barlangászlányok kedvelt tartózkodási helye volt. – L. T.
 Pásztorbot: Csavart formájú, néhány cm hosszúságú gipszkristály a Benedek Endre-teremben. – L. T.
 Pelés 1. Kőd-terem. – B. A.
 Pihenő 1. Fogadó-terem. – B. A.
 Rák ollója: A Benedek Endre-teremben lévő gipszoszlopok egyikének a rák ollójához hasonlatos része. – B. A.
 Rókalyuk 1. Bolháslyuk. – B. A.
 „S” folyosó: Kanyargós folyosó a középszinten. – L. T.
 Sátorkő: Kősátorként kimagasló sziklaboltozat a Nagy Strázsa-hegyen. – L. T.
 Spejz: A Nagykútban lévő fülke. A Nagylétra tetejénél várakozó vendégeket ide „spejzolja”. – L. T.
 Terasz: A barlang bejárata fölött a szabadban lévő gömbfülkesor, ahonnan csodálatos a panoráma. – L. T.
 Tölcsér: A Kerülő szűk, átjárható nyílásba torkolló végződése a Nagykút fölött. – L. T.
 Travi: A Kacsa képződménye fölötti 2 m-es függőleges kiterjedésű szakasz, ahol traverzálva (a barlangjáró hátával és lábával a két szemközti fal között, ellentétes irányú nyomóerőt kifejtve tartja meg magát) lehet közlekedni. – B. A.
 Tündérkapu (Angyalszáj): A Strázsa-barlang bejáratí szádája, sziklakapuja. – V. L.
 Viharfelhők: Fantázianév a Ferde-teremből nyíló, Nagykútban lévő borsóköszerű aragonitképződményekről. – B. A.
 Vívótőr: Jakucs László által a korabeli leírásokban említett 70 cm hosszúságú gipszképződmény. Sajnos nem maradt fenn. – L. T.

A BARADLA-BARLANG NÉVANYAGA

- Ábel koporsója: A Paradicsom-ág része. 3/107
Acheron-forrás l. Akherón-forrás
Acheron (-patak) l. Akherón
Ádám és Éva: A Paradicsom-ág része. (1950-ben új nevet akartak neki adni.) 1/18, 3/107, 7/98
Ádám papucs: A Paradicsom-ág része. 3/107
Aggteleki-barlang l. Baradla
Aggtelek-Jósvafői-cseppkőbarlang l. Baradla
Ágyúcsövek l. Bástyá az Ágyúcsövekkel
Akherón-forrás (Acheron-forrás): Nagy, fekete, kormos mennyezetű és talajú sziklaüreg. Benne pillanthatjuk meg először a barlangban az Acheront. A Csontházból kiépítetlen úton, boltozatos kapualagúton juthatunk át az ~hoz. 5a/235 vö. Akherón, Styx
Akherón (Acheron-patak): 57 m-en jelenik meg, 300 m-en egyesül a Styxszel.
Raisz Keresztély névadása. M.: Akherón: Az Alvilág határfolyója a görög mitológiában. 3/58 vö. Styx
Alabástrom-szobor (Mikulás): Állócseppkő a jósvafői barlangszakaszban (4980 m). M.: alabástrom: fehérés színű, márványszerűen áttetsző kristályos gipsz. 3/40 vö. Polip az Alabástromszoborral
Alabástrom-torony: 1/54
Almafa: A Paradicsom része. 1/18
Almárium: 1/43
Almássy-émlék: Almássy József Gömör megyei főispán 1825-ben történt beiktatását örökíti meg. Felirata: „Spelunca Baradla suo quoque litat seniori Josepho Almassi” (1150 m). 3/98, 5a/256
Alsó-barlang: A Baradla alatt mintegy 40 m-rel mélyebben kifejlődött, legmélyebb vizes barlangemeleti járatok összefoglaló neve. Két nagy - egymással nem összefüggő - része van, a Hosszú-Alsó-barlang (lásd ott) és a Rövid-Alsó-barlang (lásd ott). Az Alsó-barlang a terület legújabbban felfedezett, immár hatodik barlangrendszere. Vízrajzilag a Baradla része, annak ma is a vizét vezető aktív barlangjárata. A Baradla folyosóival számos barlangi víznyelő köti össze. 5a/135, 7/74
Andrássy út: (3980 m) 3/102. M.: Az Andrássy út nevezéktani kálváriája – hasonlóan a budapesti Andrássy útéhoz – prototípusa lehet a politikai indíttatású át- és átke-reszteléseknek. Dudichnál (1932) még Andrássy-útként szerepel (3/102). Az 1950-es évek elején lezajlott nagy „névátigazítás” során kapta a Sztálin-út nevet. Jakucs László 1952-ben megjelent Aggteleki cseppkőbarlang című könyvében már úgy jelenik meg (4/23). A politikai dresszúra nyomásának lazulásával azonban az elnevezés tovább változott. 1957-ben az Aggtelek útikalauz I. kiadásában Jakucs László már nem volt hajlandó leírni a Sztálin-út nevet, ezért a helynek új nevet adott: Bökkenő (5a/259). A Bökkenő, amely Jakucs fricskája volt, még az útikalauz II. kiadásában is él (5b/130), sőt az 1975-ben megjelent III. kiadás is tartalmazza ezt a nevet (5c/130). Ideje lenne már Andrássy útra visszakeresztelni!
Angyalvár: (5090 m) 3/103
Anonymus szobra (Siránkozó Niobé): 2910 m-re található. Korábban Siránkozó Niobének nevezték, mert áprilisban és májusban állandóan bőségesen hull rá a boltozat-ról a víz. 3/100 Dudich mérései szerint naponta 173 l víz is csepeg rá esős időben. 5a/258
Anyá gyermekével: Az Óriások-termében a Női lovasszobor közelében. 5a/250

Anyósnyelv (Anyósok nyelve): Hatalmas, simára mosott mészkőtömb. A Denevér-ág nagy cseppköves termében a mennyezeten egy sziklarésbe beszorulva látható. Az Anyósnyelv népszerű és elég gyakori elnevezés a barlangokban. A Baradlában előfordul a Retek-ágban is (5a/263), de a Béke-barlangnak is nevezetes cseppkőképződménye (lásd a Békebarlang felfedezése című könyv 42. oldalán). Feltételezhető, hogy e névadások a különböző barlangkutatók azonos jellegű élettapasztalataiból fakadnak. 5a/242, 7/98

Anyósok nyelve l. Anyósnyelv

Apolló szálája l. Apolló terme

Apolló terme (Apolló szálája): (5060 m) 1/56, 3/103

Apró Szentek Csepegő-kőoszlopa l. Aprószentek kórusa

Aprószentek kórusa (Apró Szentek Csepegő-kőoszlopa): (300 m) 1/17, 3/96

Aradi tizenhárom (Tizenhárom aradi vértanú): Az Oszlopok csarnokában a betonozott út jobb oldalán emelkedik az ~ emlékoszlopsora. Az egyik felett sisakra emlékeztető formát világít meg a reflektor. A Paradicsom-ág része. 3/107, 5a/239

Arany-gilisztalyuk (vagy: Aranygiliszta-lyuk): Az Arany utca 100 m-es szűk járata. 7/263

Arany János és Toldi Miklós szobra: (4500–4600 m) 3/102, 5a/259

Arany utca (Aranyút): 85 m-es oldalág (5250 m). Talaját cseppkőmedencék borítják. Ennek végéből indul az Arany-gilisztalyuk. 1/57, 5a/88, 7/258 l. még Koponyatörő Ararat: Vass Imre névadása. 3/58

Árpád fejedelem (vö. Magyarok-bejövetele)

Árpád sisakja: (4220 m) 3/102, 5a/259

Ártézi-kút: 5a/259

Árva vára (A Kreml tornyai): (3831 m) 3/101, 4/23, 5a/259

Atlasz: A Pokol képződménye. M.: A Földet tartó óriás lény. 3/106

Atlasz-oszlop: A Kaffka-terem legszebb képződménye. 5a/247

Bábalyuk-víznyelő: A hozzá tartozó barlangi ágat még nem ismerjük (1957). Vagy a Róka-barlang feltáratlan folytatásának, vagy közvetlenül a Hosszú-Alsó-barlangnak a víznyelője. 5a/84

Bábel tornya: Az Oszlopok-csarnokában álló hatalmas cseppkő. 3/18, 4/25

Bagolyvár: A Fekete-teremben a bejáratától balra húzódó sötét cseppkőoszlop-tömeg. 5a/238

Bálvány Nagy Oszlopa l. Nagy Bálványoszlop

Baradla (-barlang) (Aggteleki-barlang, Aggteleki-cseppkőbarlang, Aggtelek-Jósvafői cseppkőbarlang): 3/57, 5a/69 vö. Vén-Baradla

Barátság oszlopa (Castor és Pollux): (3415 m) 1/51, 3/101, 5a/259. M.: A rómaiaknál Castor és Pollux, a görögöknél Kasztór és Polüdeukész közös néven a dioszkurosok. Castor kiváló kocsiversenyző és lóbetörő, Pollux ökölvívó volt; ők a hajósok és versenyzők védnökei, akik kivezetik a hajót a viharból, kedvező szelet, csillagos eget adnak a hozzájuk fohászzkodóknak. A két ifjú annyira szerette egymást, hogy még a halhatatlanságot, illetve a halált is megosztották; naponta cserélik az Alvilágot az isteni léttel, csak hogy együtt maradhassanak.

Barlang fejedelme: (770 m) 3/97

Barlangi-tó (Csónakázó-tó): Mesterségesen, gát segítségével kialakított vízfelület, mely csónakázásra is lehetőséget adott. A 90-es évek elején egy medertisztítás során, véletlenszerűen több víznyelőt is megbontottak, így a víz teljesen eltűnt. Napjainkban a nagyobb esőzéskor, valamint hóolvadáskor találkozhatunk időszakos „tavacskákkal”. (400-500 m). 4/21

Barlang öre: (4762 m) 3/103

Bástya: Cseppkő a Kaffka-teremben. 4/24

Bástya az Ágyúcsövekkel: Cseppkő az Óriások termében. (5900–6000 m) 4/24

Béke-oszlop: Cseppkő az Óriások termében (5900–6000 m). 4/24

Betlehem: (2590 m) 3/100

Bodon vára: 1/54

Bokor emlékoszlopa: 3/105

Borjófoka: (1740 m) 3/99, 5/257, 7/289

Bökkenő: (3900–4000 m) 5a/259 Vö. Andrásy út

Brillantos kementze: 1/54

Búboskemence: A Kaffka-terem lépcsősorának tetején álló hatalmas sztalagmit.

5a/247

Budai-alagút (Budai-nagyalagút): Kb. 20–25 m magas eróziós folyosószakasz, melyben a különböző régi patakszintek vizei által kivált mintegy 7 jól felismerhető sziklaszínű van (l. Hét törpe tanyája). (2570 m). 3/100, 5a/258

Bugyogó: (3352 m) 3/101, 5a/259

Búsuló juhász: Cseppkő az Óriások termében (5900–6000 m). 4/24

Buzogány: (3800–3900 m) 5a/259, 7/53

Büdöstői-ág (Paradicsom-ág): Régi hiedelem szerint a Styx a Hosszúszó nevű község (Szlovákia) határában lévő ún. Büdöstóból ered. A barlang leginkább cseppköves szakaszai vannak itt. Vízfolyása nincs. 3/82

Büdöstői-víznyelő: A domicai Büdöstői-ág víznyelője. 5a/84

Castor és Pollux l. Barátság oszlopa

Cédrusfák l. Libanoni cédrusok

Cerberus, Czerberus l. Madárijesztő

Cifra zsidóoltár: Csokonai Vitéz Mihály 1801. július 5-én látogatta meg a barlangot. Az elnevezés tőle származik. 5c/84

Corpus juris: 3/98

Cupido vára (Kupidó vára, Csipkevár): (3200 m) 1/49, 3/101, 4/23, 5a/258

Cseppkőakolna: A hozzájutás nehézsége miatt általában nem keresik föl a látogatók (98 m). 5a/88, 5a/254

Cseppkőország határa: A Pokol része. Innen a jósvafői kijáratig már nincs cseppkőképződmény. 3/106

Cseppkőország határköve: Egy vaskos sztalagmit a Baradla jósvafői ágában. 5a/246

Cseppkőtemető: Az Úttörőkórus után jobbra található „romos” cseppkövek. 5a/240

Cseppkőurna: A Matyórojtól szemközti barlangoldal lejtőjén, 2400–2500 m között található. Jakucs László 1959-ben két kisgyermek megpörkölt csontmaradványait fedezte fel itt. 5c/161, 7/275

Cseppkővár (Vajdahunyad vára): Víznyelő, amelyben kis vízhozam esetén a Retekág patakja eltűnik. A Papagáj után 4052 m-re. 3/102, 4/23, 5a/259

Csikóstanya (Csikóstanya-pihenőhely): Pihenőhely a hosszú túra útvonalán. 2100–2200 m-nél, illetve 2600 m-nél található. 3/99, 5a/258, 7/118, 293

Csillagvizsgáló (Győzelem oszlopa): Sokáig a Föld legnagyobb cseppkövének ismertük (a nemzetközi szakirodalom is). A XX. század második felében azonban több helyen is találtak már magasabb állócseppköveket (sztalagmitokat). Pl. Szlovákiában a Rozsnyó melletti Krasznahorka-barlangban felfedeztek egy 33 m magasságút. Szemben a Csillagvizsgáló 25 méteres magasságával, 911 ezer kg-os súlyával, 8 m-es alapátmérőjé-

vel, 400 köbméter űrtartalmával. Tudásunk szerint ma a Föld legmagasabb cseppköve Kubában, a Cueva St. Martino-barlangban van (67 m). Mindez természetesen nem csorbítja a „mi” Csillagvizsgálónk grandiozitásának látványosságát. (5291 m). 3/60, 4/23, 5a/255, 7/98

Csipkefüggöny: (3000–3100 m) 3/101, 5a/258

Csipkepamlag (Szultán pamlaga, Szultán pamlága): „Recés” szélű mésztufa cseppkő, amelyen esős időszakban víz szivárog le (2100 m). 1/45, 3/87, 4/22, 5a/258, 7/264

Csipkés-kút (Csipkés-kút): Kalcitmedence. Lapos, felfordított tányérra emlékeztető, hófehér recés cseppkőből álló képződmény, melyről a legszárazabb időben is csorog a víz. Nyári vízhozama eléri naponta a 160 litert. A barlang egyik legállandóbb csepegőhelye. 3/104, 5a/254, 7/98, 295

Csipkevár l. Cupido vára

Csiszolt-oszlop (Őskohó): A Hangverseny-teremben lévő cseppkőképződmények a másodlagos vízdőlés nyomait mutatják. 5a/251

Csodák-terme: A Retekág végső szakaszának cseppkódús terme. 4/26

Csónakázó-tó l. Barlangi-tó

Csontház (korábban: Mausoleum, Mausóleum): Barlangi agyaggal, kőtörmelékkel erősen feltöltött nagy kiterjedésű csarnok. Már Raisz Keresztély megemlíti, hogy abban a barlangszakaszban, ahol az Acheron-patak vize megjelenik, emberi csontvázak találhatók, és ezért adta ennek a helynek a ~ nevet. Raisz úgy vélte, hogy vagy a tatárjárás, vagy pedig egy rablóbanda áldozatai fekszenek itt. Tudományos ásatások 1876–77-ben folytak itt. A több ezerre tehető cseréptöredékeken, konyahulladékon és emberi csontokon kívül előkerült 61 db pattintott kőnek vélt tárgy. A felszínre került 13 teljes csontváz mellett magvakat is találtak. Az ásatás eredményét Nyáry Jenő: Az aggteleki barlang, mint őskori temető című könyvében publikálta. Mai nevét Vass Imrétől a 13 teljes épségben, zsugorítottan eltemetett csontvázmaradványról és kősről nyerte. Talaja erősen fekete (177 m). 1/11, 40, 3/58, 5a/88, 89, 234

Damokles kardja: Függőcseppkő (3500–3600 m). 3/85, 5a/259

Dante pokla: Szakadék, amelynek mélyén a Styx folyik (1500 m). 3/85, 5a/257

Dárius kincse (Mérhetetlen kincs): (3095 m) 3/108, 4/23, 5a/258

Delphi templom: A Paradicsom-ág része. 3/108

Denevérág: A Denevér-barlang kezdete. 4/25

Denevéragi-kijárat: 7/120

Denevér-barlang (Denevérág): A kb. 300 m hosszú barlangjárat 221 m-en, a Nagytemplomból balra nyílik, a Denevéragtól a Fekete-teremig húzódik. Vízfolyása nincs, csepegővize kevés. Valamikor rengeteg denevér tanyázott itt, nagy mennyiségű guanó található a talajon. 3/57, 80, 4/25, 5a/88

Denevércsontváz: Becseppkövesedett denevércsontváz az Alabástrom-szobor tövében, a jósvafői-szakaszban.

Dessewffy-kút: Cseppkőmedence. 3/45

Dessewffy útja: (1277 m) 3/98

Diadémfésű: 1/27

Diana temploma: (1120 m) 3/98

Díszterem: A Felszabadulás-ágban (5000–5100 m). 5a/260

Dívald oszlopa és műterme: 3/102

Dobó vára: (3800–3900 m). 3/102, 5a/259

Domica: Jan Majko által 1926. őszén felfedezett barlangi ág, a Baradla szlovákiai szakasza. 5a/81

Drapéria: A Kaffka-terem után a Zápfog felett található. 4/24

Egri minaret (Minaret): A Szomorúfűz melletti karsú cseppkő. 3/99, 3/99, 5a/241, 5b/111

Egri nagyorgona: Kéregcseppkő egy kis víznyelő mellett. A kőzetben triász kori tengeri liliom maradványa látszik. 3/103, 5a/260

Egypúpú teve: Paradicsom-ág része. 3/107

Eke: (5100–5200 m) 5a/260

Elefántagyar: (4800 m) 3/103

Elefánttalp: (4700–4800 m) 5a/260

Elfűrészelt fatörzs: 3/98, 5a/256

Eltört oszlop: Egy földig érő és a sziklatalajjal alul egybeforrt sztalaktit, amelyet egy talajcsúszás kettétört és a két részt az átmérő szélességével eltolta egymástól. 3/98, 5a/256

Erzsébet királyné szobra: (4200 m).

Erebus gyémánt boltjai: 4/5

Esküre emelt kéz: Kéz formájú cseppkőkúp a jósvafői-szakaszban.

Eszkimókunyhó (Eszkimógunyhó): Kéregcseppkő (5220 m). 3/103, 5a/260

Ezerráncú szoknya (Ezerránczu szoknya): 1/30.

Éjjeliőr: (4762 m) 5a/260

Fagyosszentek: (5040 m) 3/103

Falitáska: A Csontház után 100–200 m-re. 4/21

Farkaslyuk: A jósvafői barlangkijárat mesterséges tárnájának gúnyneve 1928-ból, amikor e Kaffka Péter által készített tárna még nem lyukadt be a Baradlába, s a falubeli-ek nem is hittek benne, hogy végül mégis be fog lyukadni (J. L.). 3/106

Fácán (Két fácán): A Teknősbéka felett falra akasztott két vadászsákmány (140 m). 3/96, 5a/236

Fátyolos török nő: 5a/258

Fátyol-vízesés: Cseppkőképződmény az Óriások termében. 4/25

Fehérhegy (régi nevén: Havas): Cseppkőkérgezés a Nehéz úton. 1/28, 3/108, 4/25

Fejérvő: Vass Imre elnevezése. 3/58

Fejfa: A Vértanúk 13 oszlopával szemben álló színes sztalagmit. 5a/240

Fekete-hegy (Feketehegy): (2520 m) 3/100, 5a/258

Fekete-terem (Nagytemplom): Az aggteleki bejárat után a legnagyobb és talán legszebb kupolaterem. Talaja fekete, de az oldalfalak és a hatalmas sziklakupola színes. Valaha itt valóságos cölöpház-falvat épített a korai ember. Az agyagtalajban ma is megtalálhatók a leszúrt és évezredek óta itt elkorhadtt tartócölöpök fekete falú lyukai. Télen az erősen befelé húzó légáramlás a ~ig szokta lehűteni a levegőt. 5a/86, 237, 7/258

Fekete-vár (Setét-vár): 1/54

Felszabadulás-ág I. Labirintus

Fenyveserdő: (4600–4700 m, 4686 m) 3/102, 5a/259

Ferdinánd-émlék: Itt volt az Ó-ág vége és csak a Nehéz úton át lehetett bejutni a barlang további részeibe. 1890-ben Münnich Kálmán egy tárnát ásatott az agyagtalajon át a barlang folytatásába.

Ferdinánd oszlopa: (650 m) V. Ferdinánd trónörökös magyarországi utazása idején saját kezével véste a kőbe: „Ferdinandus Coronae Princeps”. 3/97, 5a/257

Félhold: (1060–1100 m) 3/98, 5a/256

Fiatalság kútja (Sziklakút, Lethe-kút): A bejáratától 140 m-re található cseppkőmedence. Aki ebből iszik, tíz évvel lesz fiatalabb. Más nézet szerint: ha leány az illető, még

abban az évben férjhez megy, ha legény: megnősül, ha férj: elválík stb. Vize iható és hamar pótlódik (Raisz Keresztély Lethe-kútnak nevezte, ez azonban mára feledésbe merült). 5a/236

Fő-ág: 7/125

Fővezérek sátra l. Nagyvezérek sátra

Függelő (Vorhang – fonetikusan: Forhang): 1/14

Függőkert l. Szemiramisz függőkertje

Fülesbagoly: A Fekete-teremben a bal oldalon két reflektor mellett található.

5a/238

Fürdőző várkisasszonyok: A Színpad-terem Tóparti kastélynak nevezett képződményénél; a víz másik oldalán álló kisebb sztalagmitok neve. 5a/248

Gabona, Kenyér, Lót felesége (3274 m) 3/101

Galambdúc: Változatos recés szélű cseppkő. 4/19

Galambház: A Nehéz-út feltűnően szép cseppkőbekéregzése. 1/28, 3/108, 4/25

Ganymedes kútja (Ganümedész, Öseember-kútja): Az Óriások termének fürdőkádnyi nagyságú kristályos medencéje (5975 m). Az elnevező Vass Imre volt (1/64). M.: Zeusznak megtetszett a szép arcú fiú, magával ragadta az Olimposzra, s megtette az istenek pohárnokának. Kárpótlásul Ganümedész apjának csodálatosan szép és gyors paripákat adott.

Garizim hegye: (4940 m) 3/103

Gellérthegy (Nagy-Gellérthegy, Nagygellérthegy): Mintegy 140 lépcsőn kapaszkodhatunk fel a ~nek nevezett omladék tetejére. Az óriás kb. 30 m magas és elkülönültlen a Kupolaterem közepén áll. Itt található a Csillagvizsgáló nevű cseppkőoszlop (5291 m). 3/100, 5a/255

Gibraltári-szoros: (2932 m) 3/101, 5a/258

Gótikus domb: 5c/106

Gőzkatlan: 3/104

Guanóhegy: A Denevér-barlang legelső üregében a terem közepét elfoglaló, meredek lejtésű, guánótól síkos hegy. Ma betonlépcsősor van rajta. 3/107, 4/25

Gyapjúzsák: 3/98, 5a/256

Gyermekkórus (Úttörőkórus): A Kilátótól balra az Oszlopok csarnokában található képződmény. Gyermekfejek tömegére emlékeztető cseppkőes sziklatömeg. 4/25, 5a/240

Gyémánthegy: Kéregcseppkő (1100–1200 m). 3/38, 5a/256

Gyémántkő: Cseppkőoszlop. 1/25

Gyémántpatak: A Pokol képződménye. 3/106

Gyémánt-terem: A Retek-ágban található terem. 5a/263

Gyémántvízesés: A Pokol képződménye. 3/106

Gyöngykosár: 5a/258

Győzelem-oszlopa l. Csillagvizsgáló

Habos fagylalt: Az Atlasz-oszloptól 4 m-re lévő színes képződmény. 5a/247

Hadsereg-terem l. Minerva terme

Hal: A Cseppkőtemető bal oldali sziklafalán látható fehér hal formájú bekéregzés.

5a/240

Halászbárka: A jósvafői szakasz Kaffka-termében található (4900–5000 m). 5a/260

Halszáritó: (4880 m) 3/103, 5a/260. Függőcseppkővek csoportja a Baradla vöröstói szakaszán, a Világítótorny felett

Hangversenyerem (Kistemplom, Kis-Szála – Vass Imrénél): Különleges akusztikájú hatalmas boltozatú sziklacsarnok. Benne karmesteri pódiumot és zenekari állást

alakítottak ki. Ünnepeyes alkalmakkor itt szoktak hangversenyt, sőt időnként még esküvőt is rendezni. Ősemberi cölöpépítmények nyomai is fellelhetők itt (300 m). 5a/251, 7/287 vö. Nagyterem

Hannibál útja: A Retek-ág képződménye. 3/108

Harang: Ütögetésre kellemes hangot adó cseppkő (2435 m). 3/100

Határkő: A Pokol képződménye. 3/106. Cseppkőország határának is nevezik, mert Jósavető felé már nem találkozunk cseppkövekkel.

Havas l. Fehérhegy

Havas fenyő: (2600–2700 m) 5a/258

Hálófülke: 1/46

Hárem: (1061 m) 3/98, 5a/256

Hármas oszlop: 5a/257

Hármas torony: Háromágú torony. 1/16

Hegyi kápolna: (5000 m) 3/103

Hekate fésűje: (2900 m) 3/100

Hentesüzlet: A Kaffka-teremben található cseppköegyüttes: felül csillog a Háj, alatta a Szalonnaoldalak lógnak, legalul vannak egy rakáson a Belek és az egyéb Belsőségek. Tőlük kissé jobbra nagyobb kötömb: a Tőke, rajta a Pacal. A pult előtt pedig Sztalagmitvásárlók állnak. 5a/247

Hentzi ledőlt szoba: (3400 m) 3/101

Herkules oszlopa: A Paradicsom-ág része (356 m). 3/107

Hét törpe tanyája: a Budai-alagútban. 5a/258

Hippokrene: Vass Imre elnevezése. 3/58

Hóhegy: (4000–4100 m) 5a/259

Hómező: (1500–1600 m) 4/22

Honvédoszlop (Kszilofon, Xilofon): A Pokol képződménye (4105 m) 3/106, 4/23, 5a/259

Hóreb-hegy (Hóreb, Hórebhegy, Hóreb-hegye, régen: Parnasszus, Szikla-hegy): A Vízfolyás után balra hegy és szoros (1020 m) 1/29, 3/58, 4/22, 7/58

Hosszú-Alsó-barlang: Aggtelektől Jósavetőig tartó, még feltáratlan barlangszakasz, amelyben jelenleg is folyik a barlang vize. 7/248

Hősök-terme: (1120 m) 5a/256

Indiai pagodák: 5c/106

Indiánok sátra (Indusok sátra): (2800 m) 3/100, 5a/258

Irhabunda: Sárga cseppkő fehér, prémszerű peremmel. A Baradla jósavetői középtűráján található. 5a/254

Jákob létrája: Felfelé vezető rövid mellékág. 3/101

Jóreménység foka: (2780 m) 3/100, 5a/258

Jósnő: Petőfi koporsója után található az Oszlopok-csarnokában. Mély kondulása nem annyira a jövőt jósolja meg, mint inkább a múlt eseményeiről beszél. 5a/240

Jósavetői-ág (Verestői-ág): 4752 m-en jobboldalt nyíló 85,5 m hosszú, mesterségesen kibővített, mélyített oldalág. Ebbe torkollik a Vöröstői-kijárat lépcsősora. 3/83

József nádor oszlopa (Nádor oszlop, Palatinus oszlopa): Nem valódi cseppkőoszlop, hanem a mennyezetig felérő sztalagmit. József nádor 1806. évi látogatása alkalmából elhelyezett felirat: „Josephus archidux Austriae regni Hungariae palatinus pater patriae latebras subterranei antri Baradla vidit.” M.: Vass Imre a következőt írja erről: „Ez emlékoszlop olly czélirányozva választatott, hogy olvasás után tisztelettel eltelve, lépik az utas hátra, mintha az oszloptól ekképen szállíttatnék: Valamint e boltozatnak terhe itt

bennem egy erős támaszt lelt, úgy ne félj Magyar, van atyád, kinek nevét viselem, meg-
őriz roskadásodtól.” 3/97.

Jupiter trónusa (Jupiter thrónusa): Kéregcseppkő (2080 m). 1/43

Kain bunkója: A Paradicsom-ág része. 3/107

Kaffka-terem: Barlangterem Baradla jósvafői ágában a Megfagyott vízeséstől 35
m-re. Kaffka Péter barlangkutatóról nevezték el. 5a/247

Kálvária: 3/100

Kamra: Zug a Szultán pamlaga felett. Itt éjszakáztak a „faggyúfáklyás expedíció”
résztevői. 7/291

Kápolna: 1/54

Kapu I. Trójai-kapu

Karácsony-barlang: A Meseország következő terme, Jakucs László ásatta ki. Nevét
arról kapta, hogy 1953 karácsony estére törték át azt az agyagszifont, amely bevezetett a
~ba. 5b/136, 7/257

Kardbojt: 5a/258

Karzat: Az Óriások termének része. 7/255

Katona mérték: 1/3

Kaukázus: (1700 m) 3/99, 5a/257, 7/288

Katyusa, Katjusa I. Sztálinorgona

Kenderes: 1/31

Keresztelőkút: 3/101

Keresztelőmedence: 3/105

Keresztspók: (140 m) 3/96

Keréknyomok (Szekérnyomok): Vass Imre leírásában a Denevér-ágban. 3/96

Két fácán I. Fácán

Kémény: Kb. 20 m magas függőleges szakadékkal az óriástermi Nagy-víznyelő
fölött. 1/11, 7/253

Kéregető koldus (Vámszedő): Állócseppkő az aggteleki barlangszakaszon, az egy-
kori Csónakázótó partján. 3/40, 5a/256

Két macska egymáshoz kötözve: Sikertelen névadás, nem létező barlangnév. 7/98

Kínai pagoda: Az Óriások-termében lévő szép sztalagmitcsoport neve. Cseppkő-
medencéjében jó ivóvíz van (4180 m). 3/102, 5a/250, 7/98

Kincseskamra: 5c/106

Kilátó: Az Oszlopok-csarnokában lévő betonjárdás útvonal. 5a/240

Király konyhája: (570 m) 3/96

Kis-orgona (Kis Orgona): 5a/256

Kis-Ravaszyuk: A Retekág víznyelője. 5a/84

Kis-Szála I. Hangverseny-terem

Kistemplom (Kis-templom): (300 m). 1950-ben új nevet akartak neki adni. I.
Hangverseny-terem 3/96, 7/98

Kisterem: I. Táncterem 3/96

Kleopátra tüje, gyűrűje és kutyuskája: (2980 m) 3/101

Koncert-terem: A Domica-barlangszakasz egyik terme. 5c/106

Kontyfésű: 3/98, 5a/257

Kopjafák: (4280 m) 5a/259

Koponyatörő: Összeolvadt oszlopokból és sztalaktitokból álló kőrács, az Aranyút
része. Nevét onnan kapta, hogy gyakran ütötték be fejüket a figyelmetlen kutatók. Ma
már nem létező képződmény. 3/109